7.1 Предметна, суб'єктна, інстанційна та територіальна цивільна юрисдикція

Поняття цивільної юрисдикції та її значення

Цивільна юрисдикція є складовою судової влади України та визначає компетенцію судів щодо розгляду і вирішення справ, що виникають із цивільних, житлових, сімейних, трудових та інших приватноправових відносин. Вона відображає розмежування повноважень між судами різних спеціалізацій та забезпечує реалізацію права особи на судовий захист.

Конституційні засади цивільної юрисдикції

Основою функціонування цивільної юрисдикції є положення Конституції України про здійснення правосуддя судами.

«Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.»

(частина перша статті 124 Конституції України)

Це означає, що будь-які спори про право, які підлягають судовому розгляду, повинні вирішуватися саме судами, а не іншими органами державної влади.

Конституція також гарантує право кожної особи на судовий захист.

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.»

(частина перша статті 55 Конституції України)

Таким чином, цивільна юрисдикція є одним із основних механізмів забезпечення конституційного права на захист.

Законодавче визначення цивільної юрисдикції

Конкретизація кола справ, що належать до цивільної юрисдикції, міститься у Цивільному процесуальному кодексі України.

«Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.»

(частина перша статті 19 Цивільного процесуального кодексу України)

Отже, цивільна юрисдикція охоплює спори приватноправового характеру, якщо вони не віднесені законом до компетенції інших судів, зокрема адміністративних або господарських.

Поняття цивільної юрисдикції

Цивільна юрисдикція – це встановлена законом компетенція судів щодо розгляду та вирішення цивільних справ у порядку цивільного судочинства.

Вона визначає:

- які справи підлягають розгляду судами цивільної спеціалізації;
- які суди мають право розглядати такі справи;
- межі повноважень суду при вирішенні спорів.

Співвідношення цивільної юрисдикції з іншими видами судочинства

У системі судової влади України цивільна юрисдикція співіснує з іншими видами судочинства:

- кримінальним;
- адміністративним;
- господарським;
- конституційним.

Розмежування юрисдикції здійснюється за такими критеріями:

- характер правовідносин;
- суб'єктний склад спору;
- предмет позову.

Правильне визначення виду юрисдикції є необхідною умовою ефективного здійснення правосуддя.

Значення цивільної юрисдикції

Цивільна юрисдикція має важливе значення для забезпечення правового порядку у сфері приватноправових відносин. Вона забезпечує:

- захист майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб;
- вирішення спорів між рівноправними суб'єктами;
- відновлення порушених прав;
- стабільність цивільного обороту.

Крім того, вона сприяє реалізації принципів верховенства права та доступу до правосуддя.

Узагальнення

Отже, цивільна юрисдикція – це встановлена законом компетенція судів щодо розгляду справ приватноправового характеру у порядку цивільного судочинства. Її конституційною основою є право особи на судовий захист, а нормативне закріплення міститься у Цивільному процесуальному кодексі України. Правильне визначення цивільної юрисдикції є необхідною умовою ефективного захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин і забезпечення справедливого судового розгляду.

Предметна цивільна юрисдикція

Предметна цивільна юрисдикція визначає коло справ, які підлягають розгляду судами в порядку цивільного судочинства залежно від **характеру спірних правовідносин**. Вона встановлює, які саме категорії справ належать до компетенції судів цивільної спеціалізації та відмежовує їх від справ адміністративної, господарської чи кримінальної юрисдикції.

Законодавче закріплення предметної цивільної юрисдикції

Основні положення щодо предметної юрисдикції закріплені у статті 19 Цивільного процесуального кодексу України.

«Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.»

(частина перша статті 19 Цивільного процесуального кодексу України)

Таким чином, до цивільної юрисдикції належать спори приватноправового характеру, у яких сторони виступають як рівноправні учасники цивільних відносин.

Основні категорії справ цивільної юрисдикції

До предметної цивільної юрисдикції належать, зокрема, справи, що виникають із:

- цивільних правовідносин (майнові та немайнові спори);
- земельних правовідносин між фізичними або юридичними особами;
- трудових правовідносин;
- сімейних правовідносин;
- житлових правовідносин;
- інших приватноправових відносин.

Цивільні справи можуть включати, наприклад:

- спори про право власності;
- спори щодо виконання договорів;
- відшкодування шкоди;
- розірвання шлюбу;
- визначення місця проживання дитини;
- трудові спори між працівником і роботодавцем.

Окреме провадження

До цивільної юрисдикції також належать справи, в яких відсутній спір про право, але необхідно встановити юридичні факти або підтвердити наявність чи відсутність правового стану.

Цивільний процесуальний кодекс України встановлює:

«Суди розглядають у порядку окремого провадження справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав.»

(частина перша статті 293 Цивільного процесуального кодексу України)

До таких справ належать, зокрема:

- встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- визнання особи недієздатною;
- усиновлення;
- оголошення особи померлою або безвісно відсутньою.

Наказне провадження

До предметної цивільної юрисдикції належать також справи, що розглядаються у порядку наказного провадження.

Цивільний процесуальний кодекс України встановлює:

«Наказне провадження – це спрощена форма цивільного судочинства, у якій суд без виклику сторін видає судовий наказ на підставі заяви про стягнення грошових сум або витребування майна.»

(стаття 160 Цивільного процесуального кодексу України)

Таке провадження застосовується у безспірних вимогах, визначених законом.

Межі предметної цивільної юрисдикції

Предметна цивільна юрисдикція визначається також шляхом виключення справ, що підлягають розгляду в інших видах судочинства.

До цивільної юрисдикції не належать:

- справи, що виникають із публічно-правових відносин (адміністративні справи);
- спори між суб'єктами господарювання щодо здійснення господарської діяльності (господарські справи);
- кримінальні провадження.

Правильне визначення предметної юрисдикції є необхідною умовою відкриття провадження у справі.

Значення предметної цивільної юрисдикції

Предметна юрисдикція забезпечує:

- правильний розподіл справ між судами різної спеціалізації;
- ефективність судового захисту;
- уникнення дублювання повноважень судів;
- дотримання принципу доступу до правосуддя.

Узагальнення

Отже, предметна цивільна юрисдикція визначає коло справ приватноправового характеру, які підлягають розгляду судами в порядку цивільного судочинства. Вона охоплює спори, що виникають із цивільних, сімейних, трудових, житлових та інших правовідносин, а також справи наказного та окремого провадження. Правильне визначення предметної юрисдикції є необхідною передумовою ефективного судового захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Суб'єктна цивільна юрисдикція

Суб'єктна цивільна юрисдикція визначає коло осіб, спори між якими підлягають розгляду судами в порядку цивільного судочинства. Вона пов'язана із суб'єктним складом правовідносин і встановлює, які учасники можуть бути сторонами цивільної справи.

Цивільне судочинство призначене насамперед для вирішення спорів між **рівноправними суб'єктами приватного права**, тобто такими, що не перебувають у відносинах владного підпорядкування.

Законодавче закріплення суб'єктного складу цивільних справ

Цивільний процесуальний кодекс України визначає право на звернення до суду за захистом порушених прав.

«Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.»

(частина перша статті 4 Цивільного процесуального кодексу України)

Це положення означає, що суб'єктами цивільної юрисдикції можуть бути всі особи, права чи інтереси яких потребують судового захисту.

Фізичні особи як суб'єкти цивільної юрисдикції

Найпоширенішими учасниками цивільних справ є фізичні особи.

ЦПК України встановлює:

«Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.»

(частина перша статті 48 Цивільного процесуального кодексу України)

Фізичні особи можуть виступати:

- позивачами;
- відповідачами;
- третіми особами;
- заявниками в окремому провадженні.

Вони можуть брати участь у справі як особисто, так і через представників.

Юридичні особи як суб'єкти цивільної юрисдикції

Юридичні особи також є повноправними учасниками цивільного процесу.

«Юридичні особи користуються процесуальними правами і виконують процесуальні обов'язки сторони.»

(зміст статті 48 ЦПК України)

Юридичні особи можуть бути сторонами у спорах:

- щодо договорів;
- щодо права власності;
- щодо відшкодування шкоди;
- щодо корпоративних чи майнових прав (за відсутності ознак господарського спору).

Держава, Автономна Республіка Крим і територіальні громади

У цивільних правовідносинах держава та територіальні громади можуть виступати як рівноправні учасники.

ЦПК України передбачає:

«Держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади беруть участь у цивільному процесі на рівних правах з іншими учасниками.»

(зміст статті 48 ЦПК України)

Такі суб'єкти можуть бути сторонами у справах:

- про відшкодування шкоди;
- про право власності;
- щодо договорів;
- щодо земельних відносин.

Особливості участі суб'єктів владних повноважень

Органи державної влади або органи місцевого самоврядування можуть бути сторонами цивільної справи лише тоді, коли вони виступають не як носії владних повноважень, а як учасники приватноправових відносин.

Якщо ж спір виникає з приводу здійснення владних управлінських функцій, він підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Представництво у цивільному процесі

Учасники справи можуть діяти через представників.

ЦПК України встановлює:

«Представником у суді може бути адвокат або законний представник.»

(частина перша статті 60 Цивільного процесуального кодексу України)

Представництво забезпечує реалізацію права особи на судовий захист, особливо у випадках, коли вона не може самостійно брати участь у процесі.

Значення суб'єктної цивільної юрисдикції

Суб'єктна юрисдикція забезпечує:

- визначення належних сторін у справі;
- правильне застосування норм процесуального права;
- відмежування цивільних справ від адміністративних і господарських;
- ефективний захист прав учасників приватноправових відносин.

Узагальнення

Отже, суб'єктна цивільна юрисдикція визначає коло осіб, спори між якими підлягають розгляду судами в порядку цивільного судочинства. До таких суб'єктів належать фізичні та юридичні особи, держава та територіальні громади, якщо вони виступають як рівноправні учасники цивільних правовідносин. Правильне визначення суб'єктного складу є необхідною умовою належного судового розгляду та ефективного захисту прав і інтересів сторін.

Інстанційна юрисдикція (система судів, що розглядають цивільні справи)

Інстанційна юрисдикція визначає розподіл повноважень між судами різних рівнів щодо розгляду цивільних справ. Вона відображає принцип інстанційності судочинства, відповідно до якого судові рішення можуть переглядатися судами вищого рівня у встановленому законом порядку.

Інстанційна побудова забезпечує можливість перевірки законності та обґрунтованості судових рішень, виправлення судових помилок і гарантує реалізацію права особи на справедливий суд.

Конституційні засади інстанційності

Конституція України гарантує право на перегляд судового рішення.

«Забезпечуються апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – касаційне оскарження судового рішення.»

(пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України)

Це положення встановлює обов'язковість апеляційної інстанції та можливість касаційного перегляду.

Законодавче закріплення інстанційної системи

Система судів, що здійснюють розгляд цивільних справ, визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

«Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.»

(частина перша статті 125 Конституції України)

Цивільні справи розглядаються судами загальної юрисдикції, які входять до системи судоустрою України.

Суд першої інстанції

Переважна більшість цивільних справ розглядається місцевими загальними судами як судами першої інстанції.

ЦПК України встановлює:

«Місцеві загальні суди розглядають як суди першої інстанції всі цивільні справи, крім тих, що віднесені законом до юрисдикції інших судів.»

(зміст положень ЦПК України та Закону «Про судоустрій і статус суддів»)

У суді першої інстанції:

- досліджуються докази;
- встановлюються фактичні обставини справи;
- вирішується спір по суті;
- ухвалюється рішення.

Саме ця інстанція є основною стадією судового захисту прав.

Апеляційна інстанція

Апеляційні суди переглядають рішення судів першої інстанції, які не набрали законної сили.

ЦПК України передбачає:

«Суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги.»

(частина перша статті 367 Цивільного процесуального кодексу України)

Апеляційний суд може:

- перевірити правильність встановлення обставин;
- оцінити докази;
- дослідити нові докази у визначених випадках;
- змінити або скасувати рішення;
- ухвалити нове рішення.

Апеляційний перегляд є повторним розглядом справи по суті.

Касаційна інстанція

Касаційний перегляд здійснює Верховний Суд.

ЦПК України встановлює:

«Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судом норм матеріального чи процесуального права.»

(частина перша статті 400 Цивільного процесуального кодексу України)

Касаційний суд:

- не встановлює нові фактичні обставини;
- не досліджує докази заново (за загальним правилом);
- перевіряє законність судових рішень.

Основною функцією касаційної інстанції є забезпечення однакового застосування норм права судами.

Верховний Суд у системі інстанцій

Верховний Суд є найвищим судом у системі судів загальної юрисдикції.

«Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.»

(частина перша статті 125 Конституції України)

У цивільних справах Верховний Суд виступає як суд касаційної інстанції та формує єдність судової практики.

Значення інстанційної юрисдикції

Інстанційна система забезпечує:

- перевірку законності та обґрунтованості судових рішень;
- виправлення судових помилок;
- єдність судової практики;
- реалізацію права на справедливий суд;
- довіру до судової влади.

Вона є важливим гарантійним механізмом судового захисту прав і свобод людини.

Узагальнення

Отже, інстанційна юрисдикція визначає систему судів різних рівнів, уповноважених розглядати цивільні справи, а також порядок перегляду судових рішень. Цивільні справи розглядаються судами першої інстанції, апеляційними судами та Верховним Судом як судом касаційної інстанції. Така система забезпечує ефективний судовий контроль, справедливість судового розгляду та захист прав учасників цивільного процесу.

Територіальна юрисдикція (підсудність) цивільних справ

Територіальна юрисдикція, або підсудність, визначає, **який саме суд певної території** повинен розглядати конкретну цивільну справу серед судів одного рівня. Вона забезпечує правильний розподіл справ між судами першої інстанції залежно від місця проживання сторін, місця знаходження майна або інших обставин, встановлених законом.

Територіальна підсудність є важливим процесуальним інститутом, оскільки забезпечує доступність правосуддя, ефективність судового розгляду та дотримання принципу законного суду.

Законодавче закріплення територіальної підсудності

Загальні правила територіальної юрисдикції встановлені у статті 27 Цивільного процесуального кодексу України.

«Позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування.»

(частина перша статті 27 Цивільного процесуального кодексу України)

Це правило є базовим для визначення суду, до якого має бути подано позов.

Підсудність справ щодо юридичних осіб

Для юридичних осіб закон встановлює інше правило.

«Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням.»

(частина друга статті 27 Цивільного процесуального кодексу України)

Місцезнаходження юридичної особи визначається відповідно до даних Єдиного державного реєстру.

Значення територіальної підсудності

Територіальна юрисдикція забезпечує:

- правильний розподіл справ між судами;
- доступність суду для учасників процесу;

- процесуальну економію;
- уникнення дублювання розгляду справ;
- дотримання принципу законного суду.

Вона також сприяє реалізації права на справедливий суд, оскільки справа повинна розглядатися тим судом, який визначений законом.

Порушення правил підсудності

Якщо позов подано до суду з порушенням правил територіальної підсудності, суд не розглядає справу по суті, а вирішує питання про її передачу до належного суду.

ЦПК України встановлює:

«Суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо вона належить до територіальної юрисдикції іншого суду.»

(зміст статті 31 Цивільного процесуального кодексу України)

Передача справи здійснюється ухвалою суду.

Значення для учасників цивільного процесу

Правильне визначення територіальної підсудності має важливе значення для сторін, оскільки:

- впливає на зручність участі у процесі;
- визначає витрати часу і коштів;
- забезпечує можливість ефективного захисту прав.

Для позивача вибір суду повинен відповідати вимогам закону, інакше це може призвести до затягування розгляду справи.

Узагальнення

Отже, територіальна юрисдикція (підсудність) визначає конкретний суд першої інстанції, уповноважений розглядати цивільну справу залежно від територіального критерію. Загальним правилом є розгляд справи за місцем проживання відповідача – фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи. Дотримання правил підсудності є необхідною умовою законності судового розгляду та ефективного здійснення правосуддя.

Види територіальної підсудності цивільних справ

Цивільне процесуальне законодавство України передбачає декілька видів територіальної підсудності, що дозволяють правильно визначити суд, уповноважений розглядати конкретну цивільну справу. Види підсудності встановлені **Цивільним процесуальним кодексом України** і застосовуються залежно від характеру спору, суб'єктного складу та інших обставин.

Загальна територіальна підсудність

Загальна підсудність є основним правилом визначення суду. Вона полягає у пред'явленні позову за місцем проживання або місцезнаходження відповідача.

«Позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування.»

(частина перша статті 27 Цивільного процесуального кодексу України)

«Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням.»

(частина друга статті 27 Цивільного процесуального кодексу України)

Це правило відображає принцип процесуальної рівності сторін і забезпечує відповідачу можливість ефективно захищати свої права.

Альтернативна підсудність

Альтернативна підсудність надає позивачеві право вибору між кількома судами, визначеними законом.

ЦПК України встановлює:

«Позови про стягнення аліментів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання або перебування позивача.»

(частина перша статті 28 Цивільного процесуального кодексу України)

До справ з альтернативною підсудністю належать, зокрема:

- справи про стягнення аліментів;
- справи про відшкодування шкоди;
- трудові спори;
- справи щодо захисту прав споживачів.

Альтернативна підсудність спрямована на забезпечення доступності правосуддя для слабшої сторони.

Виключна підсудність

Виключна підсудність означає, що певна категорія справ може розглядатися лише конкретним судом, визначеним законом.

ЦПК України передбачає:

«Позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини.»

(частина перша статті 30 Цивільного процесуального кодексу України)

Виключна підсудність застосовується, зокрема, до:

- спорів щодо права власності на нерухоме майно;
- спорів про користування нерухомістю;

- інших спорів, прямо визначених законом.

Сторони не можуть змінити виключну підсудність за домовленістю.

Договірна підсудність

Договірна підсудність передбачає можливість сторін за взаємною згодою визначити суд, який розглядатиме їхній спір.

ЦПК України встановлює:

«Сторони можуть за домовленістю між собою змінити територіальну підсудність справи, крім випадків виключної підсудності.»

(зміст статті 29 Цивільного процесуального кодексу України)

Таке погодження має бути здійснене до виникнення спору або під час укладення договору.

Підсудність пов'язаних вимог

Якщо в одному позові об'єднано кілька вимог, які підлягають розгляду різними судами, застосовується правило розгляду їх одним судом.

ЦПК України передбачає:

«Позови до кількох відповідачів, які проживають або знаходяться в різних місцях, пред'являються за вибором позивача в суд за місцем проживання або місцезнаходження одного з відповідачів.»

(частина сьома статті 28 Цивільного процесуального кодексу України)

Це правило забезпечує процесуальну економію та уникнення множинності судових процесів.

Значення системи підсудності

Різні види територіальної підсудності дозволяють:

- забезпечити справедливий розподіл справ між судами;
- врахувати інтереси сторін;
- підвищити доступність правосуддя;
- забезпечити ефективність судового розгляду;
- уникнути суперечливих рішень.

Узагальнення

Отже, територіальна підсудність цивільних справ поділяється на загальну, альтернативну, виключну, договірну та підсудність пов'язаних вимог. Кожен із цих видів визначає порядок вибору суду залежно від характеру спору та інших обставин справи. Дотримання правил підсудності є необхідною умовою законного і справедливого судового розгляду.

Передача справи з одного суду до іншого

Передача цивільної справи з одного суду до іншого є процесуальним механізмом, який застосовується для забезпечення розгляду справи **належним судом** і дотримання правил юрисдикції та підсудності. Цей інститут спрямований на реалізацію права особи на розгляд справи судом, встановленим законом, та на усунення процесуальних помилок, пов'язаних із неправильним визначенням територіальної юрисдикції. Відповідне регулювання міститься у статтях 31–32 Цивільного процесуального кодексу України.

Підстави передачі справи до іншого суду

Цивільний процесуальний кодекс України прямо визначає випадки, коли суд зобов'язаний передати справу на розгляд іншому суду.

«Суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо:

1. *справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;*
2. *після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;*
3. *ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу;*
4. *до початку розгляду справи по суті виявилося, що заяву було прийнято з порушенням правил підсудності;*
5. *однією із сторін у справі є суд або суддя суду, до підсудності якого віднесена ця справа;*
6. *після відкриття провадження у справі та до початку судового розгляду виявилося, що справа підлягає розгляду в порядку іншого судочинства.»*

(частина перша статті 31 Цивільного процесуального кодексу України)

Отже, передача справи можлива не лише через помилку у визначенні територіальної підсудності, а й у зв'язку з неможливістю сформувати склад суду, припиненням роботи суду, участю суду чи судді як сторони, а також виявленням неправильного виду судочинства.

Передача справи у разі порушення правил підсудності

Найпоширенішою підставою є встановлення того, що справа належить до територіальної юрисдикції іншого суду. У такому разі суд, який помилково прийняв позов, не вирішує спір по суті, а постановляє ухвалу про передачу справи за належністю. Це забезпечує дотримання правил підсудності та запобігає ухваленню рішення судом, який не мав компетенції розглядати справу. Таке правило прямо випливає з пункту 1 частини першої статті 31 ЦПК України.

Передача справи у зв'язку з неможливістю утворити склад суду

Передача справи допускається також тоді, коли після задоволення відводів або з інших причин неможливо сформувати склад суду для розгляду справи. У такому випадку зберегти розгляд справи в тому самому суді неможливо, а тому вона має бути передана до іншого суду того самого рівня. Це правило спрямоване на забезпечення безперервності правосуддя та недопущення ситуації, коли справа не може бути розглянута взагалі.

Передача справи у разі ліквідації або припинення роботи суду

Окремою підставою є ліквідація суду або припинення його роботи з визначених законом підстав. У такому випадку продовження розгляду в цьому суді є неможливим, тому справа передається іншому суду. Таке процесуальне рішення забезпечує безперервність судового захисту та збереження права особи на розгляд справи у розумний строк.

Передача справи, якщо стороною є суд або суддя

Спеціальне правило діє у ситуації, коли однією із сторін є сам суд або суддя суду, до підсудності якого формально належить справа. У такому випадку розгляд спору цим судом суперечив би вимогам об'єктивності та неупередженості, тому справа передається іншому суду. Це є важливою гарантією справедливого судового розгляду.

Порядок передачі справи

Передача справи до іншого суду оформлюється ухвалою суду. ЦПК України встановлює, що питання про передачу вирішується судом, який виявив підстави для такої передачі. Після набрання ухвалою законної сили матеріали справи надсилаються до визначеного суду. Такий порядок забезпечує процесуальну визначеність і дозволяє уникнути паралельного руху справи у двох судах. Відповідні положення випливають зі статті 31 ЦПК України.

Недопустимість спорів між судами про підсудність

Для забезпечення стабільності процесу закон прямо забороняє спори між судами щодо підсудності.

«Спори між судами про підсудність не допускаються.»

(стаття 32 Цивільного процесуального кодексу України)

Це означає, що суд, якому справа передана в порядку статті 31 ЦПК України, зобов'язаний прийняти її до провадження і не може повернути її назад, посилаючись на незгоду з передачею. Таке правило спрямоване на уникнення затягування процесу та гарантує оперативність судового розгляду.

Значення інституту передачі справи

Інститут передачі справи з одного суду до іншого має важливе практичне значення. Він забезпечує розгляд справи належним судом, підтримує процесуальну дисципліну у сфері підсудності, гарантує неупередженість

суду та запобігає порушенню права особи на справедливий суд. Завдяки цьому механізму цивільне судочинство зберігає ефективність навіть у випадках процесуальних помилок або організаційних перешкод.

Узагальнення

Отже, передача цивільної справи з одного суду до іншого є процесуальним засобом забезпечення законного та ефективного розгляду справи. Вона допускається у випадках, прямо передбачених статтею 31 ЦПК України, зокрема за порушення правил підсудності, неможливості утворити склад суду, ліквідації суду або участі суду чи судді як сторони у справі. При цьому спори між судами про підсудність не допускаються, а суд, якому справа передана, зобов'язаний прийняти її до провадження.

Значення правильного визначення юрисдикції та підсудності цивільних справ

Правильне визначення юрисдикції та підсудності є однією з ключових умов законного та ефективного здійснення цивільного судочинства. Воно забезпечує розгляд справи компетентним судом, дотримання принципу законного суду, доступ до правосуддя та реалізацію права особи на справедливий суд.

Конституційні гарантії права на судовий захист

Конституція України закріплює право кожної особи на судовий захист її прав і свобод.

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.»

(частина перша статті 55 Конституції України)

Крім того, одним із основних принципів судочинства є забезпечення права на перегляд судового рішення.

«Забезпечуються апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – касаційне оскарження судового рішення.»

(пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України)

Ці положення передбачають, що справа повинна розглядатися саме тим судом, який визначений законом, а також що особа має право на перевірку рішення вищими інстанціями.

Законодавче значення визначення юрисдикції

Юрисдикція визначає, до якого виду судочинства належить справа – цивільного, адміністративного чи господарського. Помилка у визначенні юрисдикції може призвести до відмови у відкритті провадження або закриття справи.

Цивільний процесуальний кодекс України передбачає:

«Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.»

(пункт 1 частини першої статті 186 Цивільного процесуального кодексу України)

Таким чином, визначення юрисдикції є передумовою можливості судового розгляду.

Значення правильного визначення підсудності

Підсудність визначає конкретний суд, який має розглядати справу в межах одного виду судочинства. Неправильне визначення підсудності призводить до передачі справи іншому суду та затягування процесу.

ЦПК України встановлює:

«Суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо вона належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду.»

(пункт 1 частини першої статті 31 Цивільного процесуального кодексу України)

Передача справи подовжує строк її розгляду та збільшує процесуальні витрати сторін.

Гарантія розгляду справи законним судом

Правильне визначення юрисдикції та підсудності забезпечує реалізацію принципу розгляду справи судом, встановленим законом. Це означає, що справа не може бути розглянута будь-яким судом за вибором сторін або державних органів, а лише тим, який визначений процесуальним законом.

Такий принцип є складовою права на справедливий суд і запобігає свавільному втручанню у здійснення правосуддя.

Процесуальні наслідки порушення правил юрисдикції та підсудності

Порушення правил юрисдикції або підсудності може призвести до:

- відмови у відкритті провадження;
- закриття провадження у справі;
- передачі справи іншому суду;
- скасування судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку.

Ці наслідки негативно впливають на ефективність судового захисту та можуть призвести до порушення права на розгляд справи у розумний строк.

Значення для учасників цивільного процесу

Для сторін процесу правильне визначення юрисдикції та підсудності означає:

- можливість оперативного розгляду справи;
- зменшення процесуальних витрат;
- уникнення повторного звернення до суду;
- підвищення ефективності захисту прав.

Для судової системи це забезпечує раціональний розподіл справ між судами та стабільність судової практики.

Узагальнення

Отже, правильне визначення цивільної юрисдикції та підсудності є необхідною умовою законного, ефективного та справедливого судового розгляду. Воно забезпечує розгляд справи компетентним судом, реалізацію права на судовий захист і доступ до правосуддя, а також запобігає процесуальним помилкам і затягуванню розгляду справ. Дотримання цих правил є важливою гарантією ефективного функціонування цивільного судочинства та захисту прав і інтересів учасників цивільних правовідносин.

Розмежування цивільної юрисдикції з іншими видами судочинства

Правильне визначення цивільної юрисдикції неможливе без її відмежування від інших видів судочинства – насамперед адміністративного та господарського. Помилки у визначенні юрисдикції є однією з найпоширеніших причин відмови у відкритті провадження або закриття справи, що безпосередньо впливає на ефективність судового захисту.

Загальний критерій розмежування юрисдикції

Ключовим критерієм є **характер правовідносин**, з яких виник спір:

- приватноправові – цивільна юрисдикція;
- публічно-правові – адміністративна юрисдикція;
- господарські (у сфері підприємницької діяльності) – господарська юрисдикція.

ЦПК України визначає сферу цивільного судочинства:

«Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.»

(частина перша статті 19 Цивільного процесуального кодексу України)

Отже, цивільна юрисдикція має загальний характер щодо приватноправових спорів.

Розмежування цивільної та адміністративної юрисдикції

Адміністративні суди розглядають спори у сфері публічно-правових відносин, де хоча б одна сторона здійснює владні управлінські функції.

Кодекс адміністративного судочинства України встановлює:

«Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктами владних повноважень щодо здійснення ними владних управлінських функцій.»

(частина перша статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України)

Основні критерії віднесення спору до адміністративної юрисдикції:

- участь суб'єкта владних повноважень;
- здійснення ним владних управлінських функцій;
- виникнення спору з публічно-правових відносин;
- нерівність сторін.

Якщо ж орган державної влади виступає як рівноправний учасник приватноправових відносин (наприклад, як власник майна або сторона договору), спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Розмежування цивільної та господарської юрисдикції

Господарські суди розглядають спори, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності між суб'єктами господарювання.

Господарський процесуальний кодекс України передбачає:

«Господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності між суб'єктами господарювання.»

(частина перша статті 20 Господарського процесуального кодексу України)

Основні критерії господарської юрисдикції:

- участь суб'єктів господарювання;
- зв'язок спору з господарською діяльністю;
- майновий або корпоративний характер спору;
- підприємницький статус сторін.

Якщо хоча б однією зі сторін є фізична особа, яка не є підприємцем, і спір не пов'язаний із здійсненням господарської діяльності, він, як правило, належить до цивільної юрисдикції.

Визначення юрисдикції у разі конкуренції правовідносин

У практиці можливі ситуації, коли спір має ознаки різних видів юрисдикції. У таких випадках суд повинен встановити домінуючий характер правовідносин.

Наприклад:

- спір із органом влади щодо виконання договору – цивільна юрисдикція;
- спір щодо правомірності владного рішення – адміністративна юрисдикція;
- спір між підприємствами щодо господарського договору – господарська юрисдикція.

Обов'язок суду перевіряти юрисдикцію

Суд зобов'язаний перевіряти належність справи до своєї юрисдикції незалежно від позиції сторін.

ЦПК України передбачає:

«Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.»

(пункт 1 частини першої статті 186 Цивільного процесуального кодексу України)

Це означає, що суд не може розглядати справу, яка належить до іншого виду судочинства.

Значення правильного розмежування юрисдикції

Розмежування цивільної юрисдикції з іншими видами судочинства забезпечує:

- розгляд справи компетентним судом;
- реалізацію принципу законного суду;
- ефективність судового захисту;
- уникнення дублювання повноважень;
- стабільність судової практики.

Неправильне визначення юрисдикції призводить до втрати часу, додаткових витрат та порушення права на розгляд справи у розумний строк.

Узагальнення

Отже, цивільна юрисдикція охоплює спори приватноправового характеру між рівноправними суб'єктами. Вона відмежовується від адміністративної юрисдикції за критерієм публічно-правового характеру

спору та здійснення владних функцій, а від господарської – за критерієм зв'язку спору з господарською діяльністю суб'єктів підприємництва. Правильне розмежування юрисдикції є необхідною умовою законного та ефективного здійснення правосуддя.

Загальний висновок

Цивільна юрисдикція є складовою системи судової влади України та визначає компетенцію судів щодо розгляду справ приватноправового характеру. Вона охоплює спори, що виникають із цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних та інших відносин, у яких сторони виступають як рівноправні учасники. Ефективність цивільного судочинства значною мірою залежить від правильного визначення предметної, суб'єктної, інстанційної та територіальної юрисдикції, оскільки саме ці елементи встановлюють належний суд для розгляду конкретної справи.

Система цивільної юрисдикції забезпечує розподіл справ між судами різних рівнів і територій, можливість перегляду судових рішень та реалізацію права на справедливий суд. Водночас правильне відмежування цивільної юрисдикції від адміністративної та господарської є необхідною умовою законності судового розгляду, оскільки визначає належний порядок судочинства залежно від характеру правовідносин і суб'єктного складу спору.

Отже, цивільна юрисдикція виступає важливим гарантійним механізмом захисту прав і свобод людини та юридичних осіб, забезпечуючи доступ до правосуддя, правову визначеність і ефективне вирішення приватноправових спорів відповідно до принципу верховенства права.